

NOTO'LIQ OILALARDA TARBIYALANAYOTGAN BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Jiyanberdiyev Merojiddin Egamberdi o'g'li, 2-kurs magistranti
Suyunova Sevinch Sobir qizi, talaba
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Kuzatishlar natijasida bola qanchalik kichik yoshda bo'lsa oila va uning oqibatlarini, ajralishini tasavvur qila olmaydi degan tushuncha noto'g'ri ekanligima'lum bo'ldi. Bolalar qanday yoshda bo'lishlaridan qat'iy nazar oilaviy nizo va ajralishdan qattiq iztirob chekadilar, ruhiy tushkun, odamovi bo'lib qolishadi.

Kalit so'zlar: Oila, noto'liqlik, inqiroz, yosh davrlari, kichik maktab yoshi, nizo, nizo turlari.

Oila a'zolari tomonidan bolalar oldiga qo'yiladigan talablardan biri, o'zaro mas'uliyat va ta'sir ko'rsatishdagi uyg'unlik bola shaxsining har tomonlama rivojlanishining muhim manbai hisoblanadi. Bola yashayotgan va tarbiyalanayotgan oila uning uchun tabiiy manba bo'lib, u bolaning harakteri va xulq-atvorida alohida iz qoldiradi. Bola shaxsi ko'p jihatdan va asosan, oilada shakllanadi. Yashashning boshlang'ich qoidasini o'rganadi. Oilaning tarbiyaviy ta'siri shunchalik kuchli bo'ladiki va bizning nazarimizda ota-onalarning harakterlari xususiyatlari bolaga biologic yo'l bilan o'tganday tuyuladi. Shuning uchun ham oilani "hissiyotlar maktabi" deb bejiz aytilmaydi[1]. Oiladagi maishiy turmush sharoiti, oila jamg'armasi, qadriyatlar, oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, ularning xulq-atvorlari, axloqiy sifatlari, ehtiyojlari va qiziqishlari bolaga ilk yoshlik davridanoq o'z ta'sirini o'tkaza boshlaydi. Ayniqsa ota va onaning ma'naviy qiyofasi, ijtimoiy sifatlari kelgusidabolada qanday harakter xususiyatlari shakllanishini oldidan belgilab beradi. Chunki bola eng avvalo o'ziga yaqin bo'lgan kishilarga taqlid qiladi, ularning xulq-atvorlarini o'zida ifoda eta boshlaydi[2].

Bolalar tarbiyasida namunali oilalar bilan bir qatorda bolalarga moddiy sharoit yaratish bilangina chegaralanadigan, bolaning tarbiyasi, uning kelajagihaqida o'ylamaydigan, e'tibor bermaydigan noto'liq oilalarni ham uchratish mumkin. Oila a'zolarining ajralishlari yoki ota va onaning birining vafot etish natijasida noto'liq oilalar paydo bo'ladi. Oila a'zolaridan birining bola tarbiyasida qatnashmasligi qator obyektiv qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Natijada bola tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi onaning zimmasiga ikkita og'ir vazifa: o'z qaramog'ida qolgan bolalarni moddiy jihatdan ta'minlash va ularning tarbiyasi uchun javobgar bo'lish mas'uliyati yuklanadi. Bundan tashqari yodg'iz ona juda katta ruhiy qiyinchilikni hamda bolalar tarbiyasiga doir katta javobgarlikni his qila boshlaydi. Noto'liq oilaga xos xarakterli xususiyat uning o'ziga xosligi (yopiqligi)dir. Tevarak-atrofdan unga ta'sir etish birmuncha qiyinroq bo'ladi. Chunki oila a'zolari ona va bolalar to'liq oila a'zolariga nisbatan kamgapligi, kamsuqumliligi va tortinchoqligi bilan ajralib turadi. Noto'liq oilada o'ziga xos ruhiy muhitning mavjudligi va uning vaqti-vaqti bilan o'zgarib turishi

bu oilada tarbiyalanayotganbolaning aqliy, axloqiy va ruhiy kamolotiga alohida ta'sir etadi. Masalan, bolaning ota-onasi bilan bo'lgan osoyishta va erkin munosabati-uning ijtimoiy ongiga, xulq-atvoriga, o'z-o'ziga bo'lgan ishonchining ortib borishiga ijobiy ta'sir etadi[3].

Ma'lumki, to'liq oilada tarbiyalangan bola odatda oila va oila a'zolari to'g'risida kamroq tashvishlanadi, o'z oilasi to'g'risida hotirjamlik hissi mavjud bo'ladi. Oilaning ajralishi tufayli sodir bo'ladigan to'xtovsiz oilaviy nizolar va son-sanoqsiz mojarolar oilaviy muammolarning tez-tez muhokama qilinishi bolaning osoyishtaligi, hotirjamligini, tinchini, huzur-halovatini yo'qotadi, o'ziganisbatan ishonchsizlikning ortishiga sabab bo'ladi.

Kuzatishlar natijasida bola qanchalik kichik yoshda bo'lsa oila va uning oqibatlarini, ajralishini tasavvur qila olmaydi degan tushuncha noto'g'ri ekanligi ma'lum bo'ldi. Bolalar qanday yoshda bo'lishlaridan qat'iy nazar oilaviy nizo va ajralishdan qattiq iztirob chekadilar, ruhiy tushkun, odamovi bo'lib qolishadi. Sababsiz oilaviy mojarolar bolaning tasavvurida xotirasida yoqimsiz iz qoldiradi, bu esa uning ruhiy jihatdan normal rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bunday oila bolalarida qo'rquv hissi, hadiksirash hissi uyg'onadi va hatto bolalarning nutqlarida nuqsonlar paydo bo'la boshlaydi, duduqlanib, ishonchsizlik bilan gapiradigan bo'lib qoladilar.

Maktabgacha yoshidagi bolalar oila ajralishiga dastlab juda sust, sezilarsiz munosabatlarni bildirsa-da, asta-sekin katta maktabgacha yoshida ular otasiz yoki onasizlikni chuqurroq his eta boshlaydilar. Bolalarning otasizlikni his etishlarini ularning turli xatti-harakatlarida, jumladan, onasiga bo'lgan munosabatlarida o'zgarishlarda kuzatish mumkin. Bolalarning tevarak-atrofdagi voqelikka bo'lgan kuchli qiziqishlari susaya boshlaydi, tengdoshlari va kattalarga bo'lgan munosabati keskin o'zgaradi, injiq, janjalkash, gap ko'tara olmaydigan va kattalarga quloq solmaydigan bo'lib qoladilar. Eng xavfli shundaki, boladagi samimiylik, g'mho'rlik o'rnini asta-sekin bag'ritoshlik, befarqlik egallay boshlaydi, chunki bola oila ajralishi jarayonini, eng yaqin kishilarining bir-birlariga bo'lgan sovuqqonlik, berahmlik munosabatlarini o'z ko'zi bilan ko'rgan, g'azablangan va nihoyat, bunga o'rganib qolganligidir. Oilada tarbiyaning bir tomonlama olib borilishi, bolaning shaxsiy xususiyatiga yetarlicha e'tibor berilmasligi, ya'ni ota va ona tomonidan teng ta'sirning yo'qligi, bola bilan bo'ladigan munosabatlarning sifat jihatidano'zgarganligi asta-sekin unda otasiga yoki onasiga nisbatan yotsirash hissining uyg'onishiga sabab bo'ladi, bu esa uning rivojlanishiga katta xavf tug'diradi.[4]. Bolaning ijtimoiy tushunchasi to'liq oiladagi bolaning tushunchasidan bir muncha tor bo'ladi, chunki onaning oilada ham ona, ham ota vazifasini bajarishi uning ijtimoiy tasavvurlarini kengaytirmaydi. Noto'liq oilada tarbiyalangan bolalarga ijtimoiy hayot to'g'risidagi tushunchalarning torligi o'g'il bolalarganisbatan qiz bolalarda yaqqol seziladi, chunki o'g'il bolalarning sport o'yinlarigatexnikaga bo'lgan qiziqishlari o'yin, mehnat faoliyatlarida o'zaro munosabatda bo'lishlari ularda ijtimoiy tushunchalarning ma'lum darajada o'sishini ta'minlaydi.

Qiz bolada esa aksinchadir, chunki ular hayotining asosiy qismini onasivaqizbolalar o'rtasida muloqotlarda o'tkazadi, bu hol uning kelgusi hayot

yo`lini anglashida ayrim qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi [5]. Mening fikrimcha, noto`liq oilalar sonining kun sayin ortib borishi sabablarini quyidagilar tashkil qiladi. Buning eng asosiy sabablaridan biri - yoshlarimiz oilaviy hayot haqida to`laqonli va psixologik pedagogik jihatdan to`g`ri savodli tasavvurga ega emasligi. Aksariyat yoshlar oilaviy xayotni «asal oyi» kabi tasavvur qiladilar, vaxolanki oilaviy hayot har bir yosh uchun katta taqdir sinovidir. Har bir oila turli iqtisodiy, axloqiy, individual-psixologik, shu jumladan, sabr-chidamlilik sinovini boshidan o`tkazadi. Afsuski, yosh oilalarning ma`lum bir qismi bu sinovlarga bardosh berolmay, noto`liq oilalar sonining keskin o`shishiga olib keladi. Xulosa o`rnida shuni aytishim mumkinki, oilalarning shaxsiy hayotiga qo`pol ravishda aralashmasligimiz darkor va shu bilan birga, biz yoshlarning oilaviy hayotida uchrashi muqarrar bo`lgan sinov va muammolarga oldindantayyorlab, uni oila to`liqligi, oila a`zolar salomatligiga salbiy ta`sir etmagan holda qilish, sinovlardan yosh oilani talofatsiz olib chiqishga yordam berishimiz lozim deb xisoblayman.

Adabiyotlar ro`yxati:

1. Akramova F.A. "Oilada muomalani tashkil etish psixologiyasi" Toshkent 2006.
2. Davletshin M.G, Shoumarov G'.B, Sog'inov G'.B. "Zamonaviy o'zbek oilasi va uning psixologik xususiyatlari" Toshkent-1993.
3. Usarovna, M. R., & Ibrahimovna, S. Z. (2019). Yuldoshev Sardor Asliddin o'gli, Akhmedova Shokhida Mukhtarovna. THE EDUCATION OF TALENTED STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-ISSN, 2455-3662. Shoumarov G'.B. "Oila psixologiyasi" Toshkent "Sharq" -2008 yil
4. Karimova V. "Oila ma'rifati" Toshkent-2009 yil
5. Yadgarova G.T. Noto`liq oilalarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Dis ... psixologiya fanlari nomzodi. 19.00.05. – T.: 2004
6. Yo`ldoshyev, S., & Otaqulova, S. (2023). SHAXSDA QOBILYATLAR RIVOJLANISHINING INDIVIDUAL PSIXALOGIK XUSUSIYATLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(2).
7. Yo`ldoshyev, S., & Jo`lmurodov, O. (2023). PSIXOLOGIK SALOMATLIK QADRIYAT SIFATIDA. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(3), 3-7.
8. Yo`ldoshyev, S., & Fayzullayeva, M. (2023). STRESSNI KELIB CHIQISH SABABLARI VA ZAMONAVIY PSIXOLOGIK YECHIMLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(3), 8-14.
9. Ибайдуллаева, У. Р. Ўсмирлар ўртасидаги низолар ва уларни бартараф этиш. *Профессор-ўқитувчилар ва талабаларнинг I илмий-амалий конференцияси, МИРЗО УЛУГ 'БЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ ЖИЗЗАХ ФИЛИАЛИ//2020/5//37-39б.*
10. Ibaydullayeva, U. (2022). DIQQATNI JAMLASH QOBILYATINING PASAYISHI VA BUZILGAN KONSENTRATSIYANING OLDINI Olishda PSIXOLOGIK YORDAM BERISH USULLARI. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6)

11. Ibaydullayeva, U., & Mamatqulova, Y. (2022). ЎСМИРЛАР ЎРТАСИДАГИ ЗИДДИЯТЛАРНИ ОЛДИНИ ОЛИШДА ОИЛАНИНГ ЎРНИ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 2(6).
12. Ibaydullayeva, U. (2021). СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ТРУДНО ВОСПИТУЕМЫХ ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).
13. Абдурасулов, Р. А., & Ибайдуллаева, У. Р. The influence of motivation on the formation of personality traits. *Journal of Physical Education and Sport (JPES)*.